

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G‘OYALAR

BUYUK YUNON KOLONIZATSIYASINING BOSHLANISHI, BOSQICHLARI VA ASOSIY OMILLARI

Isroilov Mutalif Yakubjanovich

Furqatjon Lapasov Farhodjon o‘g‘li

Tarix yo‘nalishi 1-bosqich (65-25) talabasi

Annotatsiya: *Bronza asrining yakuni va “ko‘chishlar davri”. Miken davlatlarining qulashi va bronza asri oxiridagi silkinishlardan keyin yunonlarning birinchi ko‘chish to‘lqinlari yuz berdi. Taxminan mil.avv. 1100–900 yillarda ular Kichik Osiyoning g‘arbiy sohillari va Egey orollariga joylashdilar. Ioniyaliklar – ayniqsa Xiosdan Milet va Samosgacha bo‘lgan hudud – qadimgi rivoyatlarga ko‘ra Miken zodagonlarining avlodlari bo‘lgan qochqinlar edi.*

Kalit sozlar: *Krit-Miken jamiyati, Minoy madaniyati, Miken sivilizatsiyasi, Qadimgi Yunoniston, Egey sivilizatsiyasi, saroy xo‘jaligi, yozuv tizimlari, antik madaniyat, tarixiy meros.*

Abstract: *The end of the Bronze Age and the "age of migrations". After the collapse of the Mycenaean states and the upheavals of the late Bronze Age, the first waves of Greek migrations occurred. Around 1100–900 BC, they settled on the western coast of Asia Minor and the Aegean islands. The Ionians - especially the area from Chios to Miletus and Samos - were refugees who, according to ancient legends, were descendants of the Mycenaean nobility.*

Keywords: *Cretan-Mycenaean society, Minoan culture, Mycenaean civilization, Ancient Greece, Aegean civilization, palace economy, writing systems, ancient culture, historical heritage.*

Bronza asrining yakuni va “ko‘chishlar davri”. Miken davlatlarining qulashi va bronza asri oxiridagi silkinishlardan keyin yunonlarning birinchi ko‘chish to‘lqinlari yuz berdi. Taxminan mil.avv. 1100–900 yillarda ular Kichik Osiyoning g‘arbiy sohillari va Egey orollariga joylashdilar. Ioniyaliklar – ayniqsa Xiosdan Milet va Samosgacha bo‘lgan hudud – qadimgi rivoyatlarga ko‘ra Miken zodagonlarining avlodlari bo‘lgan qochqinlar edi. Afina an‘analarida bu qochqinlarning avval Attikaga kelgani, so‘ng Attika ularni sig‘dira olmay qolganidan keyin Egey dengizini kesib o‘tgan aytiladi. Afsonaviy unsurlar kuchli bo‘lsa-da, tarixiy haqiqat ham mavjud: Solonning “Afina – eng qadimiy ion yurti” degan fikri va arxeologik topilmalar – ayniqsa Afina geometrik kulolligi – bunga dalildir.

Bu ilk ko‘chishlar hozirgi ma‘nodagi “koloniya” emas edi: ular ma‘lum bir polis tashabbusi bilan tashkil etilgan ekspeditsiyalar emas, balki doriy bosqinlari natijasida yeridan ayrilgan mayda guruhlarning boshpanalar qidirib ko‘chib yurishlari edi. Yunonlarning haqiqiy koloniyalashuvi mil.avv. 750 yildan keyin boshlandi. Bu davrda yunon polislarida quyidagi jarayonlar yuz berdi:

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

Miken markazlari vayron bo'lganidan so'ng yuzaga kelgan iqtisodiy tanglik asta-sekin bartaraf bo'ldi. Qadimgi podshohlar o'rnini boy zodagonlar aristokratiyasi egalladi. Yerga egalikning notengligi, merosni o'g'illar orasida bo'lish odati sababli mayda yer egalari kambag'allashib bordi. Aristokratlar qonunlarni o'z manfaatiga ko'ra sharhlayotgani haqida shikoyatlar kuchaydi (Gesiodning tanqidlari bunga misol).

Siyosiy norozilik, iqtisodiy bosim, aholining ortishi va "yer taqsimoti talabi" kabi omillar kolonizatsiyani eng maqbul yechimga aylantirdi. Hatto Platon ham bu yo'lni tavsiya qiladi. Shu bilan birga, ilk koloniyalar – Al-Mina (Suriya) va Kumalar (Kampaniya) – aynan yer izlashga emas, balki savdo aloqalarini tiklashga qaratilgan edi. Sharqdagi yunon savdo punktlari: Al-Mina – Suriya qirg'og'idagi yunon savdo punkti – mil.avv. VIII asrning birinchi yarmida Evbeya va Kiklad orollaridan borgan savdogarlar tomonidan tashkil etilgan. Bu yer orqali yunonlar Suriya va Sharq bilan qayta aloqaga kirishdi. Sharqiy san'at motivlari yunon kulolchiligiga aynan shu savdo orqali kirib keldi. Naukratis – Nil deltasi bo'ylab yunonlarning Misr bilan savdo markazi bo'lib xizmat qilgan. Har ikkisi ham mustaqil polislar emas, balki xorijdagi muayyan savdo hududlari, ya'ni "chet el konsessiyalari" edi. Ular Finikiylar tipidagi savdo stansiyalariga o'xshash bo'lib, to'liq polis hayoti shakllanmagan. Mil.avv. VIII–VI asrlar yunonlar uchun G'arbga keng yo'l ochilgan davr edi. Evbeya, Korinf, Megara, Axeya va Lokridadan kelgan kolonistlar Sitsiliya, Kampaniya, Janubiy Italiya va Bosfor bo'ylab polislar qurdilar.

Koloniyalar shunchaki savdo punktlari balki ularga katta yer maydonlari ajratilgan, mustaqil polis hayoti shakllangan, metropoliya bilan faqat diniy va hissiy aloqalarni saqlagan, siyosiy jihatdan to'liq mustaqil bo'lgan hududlar edi.

Shimoliy Egey va Qora dengiz bo'ylab kolonizatsiya. G'arbga chiqa olmagan shaharlar – masalan, Eretriya, Andros, Paros – Xalkidika, Trakiya qirg'og'i va Tasos oroliga yo'l oldilar. Bu yerlar qimmatbaho xomashyo – kumush konlari, dengiz uchun yog'och, chorvachilik mahsulotlari bilan mashhur edi.

Qora dengiz bo'ylab koloniyalar – ayniqsa Miletga qarashli koloniyalar – savdo maqsadida don, baliq, chorva mahsulotlari, mum va mo'yna olish uchun qulay joyda qurilgan.

Ikki yarim asrlik kolonizatsiya natijasida yunon dunyosi G'arbda Marseldan, Sharqda Trabzongacha bo'lgan ulkan geografiyani egalladi. Har bir koloniya: mustaqil polis edi, o'z qonun va diniy marosimlarini shakllantirdi, yunon madaniyatini tarqatdi.

Koloniyalarning iqtisodiy ta'siri yunon polislarida quyidagi o'zgarishlarni keltirib chiqardi: Goplitar harbiy tizimining shakllanishi – o'rta tabaqa qurol sotib ola boshladi, siyosiy sahnaga chiqdi. Iqtisodiyotning diversifikatsiyasi – savdo, kulolchilik, temirchilik, kemasozlik rivojlandi. Qishloq xo'jaligida eksportga yo'naltirilgan mahsulotlar – zaytun yog'i va vino asosiy tovarlarga aylandi. Alifboning kiritilishi – savodxonlikning ommalashuvi yunon intellektual portlashiga sabab bo'ldi. Tanga pullar paydo bo'ldi – Korinf, Afina kumush tangalari iqtisodiy hayotni jonlantirdi. Klassik davrda Korinf va Afina tomonidan amalga oshirilgan "imperialistik" koloniyalar – ya'ni o'z fuqarolarini

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G‘OYALAR

garnizon sifatida joylashtirish – muvaffaqiyat qozonmadi. Chunki bu polisning asosiy g‘oyasi bo‘lgan siyosiy avtonomiya ruhiga zid edi.

Ellinistik davrda esa Aleksandr va uning merosxo‘rlari yuzlab yangi shaharlar qurdilar. Bu shaharlar: qat‘iy polis emas, balki ma‘muriy va savdo markazlari edi, yunon tilining keng tarqalishiga xizmat qildi, “yoyiq ellinizm”ni shakllantirdi.

Bu voqea, ehtimol, Evbeya kemasi birinchi bor Pitekussa sohillariga kelganidan bir avlod o‘tgach sodir bo‘lgan. O‘z sardorlari va do‘stlariga sharobni ayamagan xalkidiyaliklar qirg‘oqdagi bo‘sh yerlarni sotib olishga muvaffaq bo‘lishdi va yangi shahar qurishga kirishdilar. Bu shahar “Kuma” deb ataldi — ba‘zi qadimiy mualliflarning fikricha, bu nom yaqin atrofdagi qoyali, shamollarga ochiq sohilning to‘lqinli manzarasidan (“kymata” — yunoncha “to‘lqin”) kelib chiqqan. Tez orada Kuma yirik markazga aylandi; uning savdogarlari yarimorol ichkarisiga, hatto Etruriya va Latsiyning shimoliy yerlari hamda Kampaniyaning tog‘li mintaqalarigacha kirib bordilar.

Xalkidiyaliklar va ularning oroldagi qo‘shnilari — eretreylar — ortidan, aholining ko‘pligi yoki yangi bozorlarning zarurati tufayli boshqa polislar ham G‘arbga nigoh qaratdilar.

Sitsiliyada eng qadimgi yunon koloniyasi Naksos bo‘lgan — u Kiklada orollari ichida eng kattasi bo‘lgan Naksos orolining aholisi tomonidan orolning shimoli-sharqiy sohilida asos solingan. Adabiy manbalar Naksosning asos solinishini miloddan avvalgi 734-yilga, arxeologik ma‘lumotlar esa hatto 750-yillarga taalluqli deb ko‘rsatadi. Naksos ioniyalar koloniyasi edi; undan janubda joylashgan Sirakuza esa doriylar koloniyasi bo‘lib, ularning metropoliyasi (ona shahri) Korinf edi. Dastlab, taxminan miloddan avvalgi 733-yilda korinfliklar keng dengiz qo‘ltig‘idagi kichik orolcha — Ortigiyada joylashdilar, keyinchalik esa yonidagi Sitsiliya sohiliga ko‘chib o‘tishdi. Shu sohil bo‘ylab, taxminan 728-yilda xalkidiyaliklar Leontina va Katanani asos solishdi. Doriylar tomonidan, taxminan 690-yilda rodosliklar va kritliklar ishtirokida asos solingan yana bir koloniya — Gela edi.

Arxeologik ma‘lumotlarga qaraganda, Italiya janubiy qirg‘oqlari miloddan avvalgi XIII–XII asrlardayoq mikenlar tomonidan koloniyalashgan. Bu haqdagi xotira axeylarning Kroton shahriga asos solishi to‘g‘risidagi afsonada saqlanib qolgan: go‘yoki, bu shahar paydo bo‘lishidan ancha avval, miken qahramoni Gerakl Geryonning buqalarini olib, yarimorolning janubiy sohiliga kelgan va tasodifan bu yerlarning egasi bo‘lgan bir kishi — Krotonni o‘ldirib qo‘ygan. Oradan ko‘p asrlar o‘tib, miloddan avvalgi VIII asrda, allaqachon osmon ilohi maqomiga yetgan Gerakl Axayyaning (Peloponnesning shimolidagi) bir aholisi tushiga kirib, uni kolonistlar bilan Italiya janubiga borishga, u yerda shahar qurishga va uni Kroton deb atashga da‘vat qilgan, degan rivoyat mavjud. Kroton yaqinida, shu VIII asrning o‘zida, axeylar yana bir shahar — butun G‘arbdagi eng boy yunon shahri hisoblangan Sibarni asos solishgan.

Yelkanlardagi polis. Koloniyalarni tashkil etishning odatdagi tartibi bilan bir qatorda, ba‘zan o‘ziga xos holatlar ham yuz bergan. Miloddan avvalgi VI asr o‘rtalarida forslar o‘z boyligi bilan mashhur bo‘lgan Lidiya davlatini bosib olib, Kichik Osiyoning Egey

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

sohillariga tomon harakatlana boshladilar. Natijada yunon polislarining birin-ketin forslar qo'liga tushishi boshlandi. O'z taqdirini ular bilan bo'lishishni istamagan, gullab-yashnayotgan savdo shahri — Fokeya aholisi o'z uylarini, ibodatxonalarini va yerlarini tark etib, forslar yetolmaydigan uzoq joyda joylashishga qaror qildi.

Ular dengizga chiqqach, ulkan temir bo'lagini suvga tashlab, temir suv yuzasiga chiqmaguncha ortga qaytmaslikka qasam ichdilar. Kemalar g'arbga — ligurlar yashaydigan yerlarga qarab yo'l oldilar. Taxminan miloddan avvalgi 600-yillarda fokeyaliklar bu yerlarda o'zlarining birinchi koloniyasi — Massaliyani (hozirgi Marsel shahrini) barpo etdilar.

Bu voqeaning o'ziga xosligi shundaki, yangi yashash joylarini izlashga metropoliyaning butun aholisi yo'lga chiqqan edi. Kichik Osiyo sohillaridan Apennin yarimoroligacha bo'lgan masofani bosib o'tish uchun ularga bir oydan ortiq vaqt kerak bo'ldi. Shu vaqt ichida ular yunonlarning o'z shaharlariga yaqin, bo'sh yotgan yerlarga ularni joylashtirish istagida emasligiga amin bo'lishdi.

Shundan so'ng, fokeyaliklar varvarlar yashaydigan orol — Korsikaga borib, u yerda kichik Alaliya daryosi yaqinida Yangi Fokeya shahriga asos solishga qaror qildilar. Ammo ular Korsikada ham tinchlik topa olishmadi. Dengizni o'z nomi bilan ataydigan — Tirren dengizining yagona hukmdorlari deb hisoblagan etrusk-tirrenlar yangi raqobatchilarning paydo bo'lishidan xavotirga tushishdi. Yunonlarga qarshi kurashda ularning ittifoqchisi bo'lgan karfagenliklar bilan birlashgan etrusklar bosimi ostida fokeyaliklar Alaliya jangida og'ir yo'qotishlarga uchradilar.

Etrusklar hali g'alaba nashidasini surishga erta bo'lsa-da, fokeyaliklar taqdirni sinamaslikka qaror qilib, yana kemalariga o'tirdilar. Bu safar ularning omadi kulib boqdi — Italiya janubida, Sibar koloniya shahri Poseydoniya yaqinida, fokeyaliklarning yangi shahri — Eleya paydo bo'ldi. Ko'p o'tmay, bu shahar nafaqat gullab-yashnagan savdo markaziga, balki butun G'arbiy Yunoniston falsafiy tafakkurining markaziga aylandi. Arxaik davrning ikkinchi yarmida yuz bergan jadal taraqqiyotning bevosita va asosiy sababi — bu buyuk Yunon kolonizatsiyasi edi. Bu jarayonni ilmiy jihatdan o'rganish bir qator masalalarni o'z ichiga oladi:

Birinchi sabab — yer yetishmovchiligi. Miloddan avvalgi VIII–VII asrlar chegarasida keskinlashgan “yer ochligi” muhim omil bo'lgan. Bu esa demografik portlash bilan bog'liq edi. Aholining keskin ko'payishi natijasida yashashga yaroqli barcha hududlar to'lib ketdi. Shuning oqibatida aholining ortishi ijtimoiy keskinlikni tug'dirdi.

Ko'plab yunon polislarida tanlov vujudga keldi: fuqarolar urushi, aholining bir qismini yo'q qilish, yerlarni qayta taqsimlash yoki aholining bir qismini polislardan tashqariga ko'chirish.

Konservativ bo'lgan adadagi yunon dehqonini o'z uyidan uzoqdagi noma'lum yerlarga ko'chishga majburlash uchun juda jiddiy sabablar kerak edi. Bular: ochlik (ya'ni yer ochligi) va ortiqcha aholi bosimi edi.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

Ikkinchi sabab — savdo-hunarmandlar qatlamining kengayish istagi. Savdogar va hunarmandlar yangi bozorlar, yangi resurslar izlab, yangi hududlarni o'zlashtirishga intildilar. Bu ham kolonizatsiyani kuchaytirgan omillardan bo'ldi.

Uchinchi sabab — siyosiy kurash va siyosiy emigratsiya. Yunon polislaridagi siyosiy kurash natijasida mag'lub bo'lgan guruhlar butun urug'lari bilan polisdan chiqib ketishga majbur bo'lgan. Ya'ni yunonlar siyosiy va iqtisodiy "ortiqcha" aholidan qutulishga majbur edilar.

Yo'nalishlar. G'arb yo'nalishi — Janubiy Italiya va Sitsiliya.

Bu yo'nalishda Xalkida va Eritreya eng faol polislar bo'ldi. Xalkida Italiyada Kuma shahrini asoslagan. Korinf, Megara, Rodos ham faol bo'lgan.

Tarent ko'rfazi bo'yida Ahayya aholisi tomonidan ko'plab koloniyalar barpo etildi. Spartaliklar esa taxminan mil.avv. 700 yilda Tarent shahrini asosladilar.

Bu hudud shunchalik zich o'zlashtirilganki, koloniyalar o'sib, yana yangi koloniyalar — "qiz" koloniyalarni tashkil eta boshlagan.

Kumalardan ko'chganlar yana bir shahar — Neapolni (Neapolis) qurdilar. Tarent bo'yi koloniyalari shuning uchun Buyuk Yunoniston (Magna Graecia) nomini oldi. Biroq Italiya bo'yida yunon koloniyalarining paydo bo'lishi finikiyaliklar manfaatiga zid edi, chunki ular bu yerlarda mil.avv. IX asrdan beri mustahkam o'rnatilgan edilar. Markaziy Italiyadagi etrusklar ham yunonlarni xavfli raqib deb bilgan.

Shimol va shimoli-sharqiy yo'nalishlar. Bu yo'nalish Xalkidika yarimorolida boshlangan. Bu yerda Potideya koloniyasi barpo etildi. Keyinchalik shimoliy yo'nalish shimoli-sharqqa o'tdi. Megara bu yerda faollik ko'rsatib, zamonaviy Istanbulning ajdodi bo'lgan shaharni asoslagan.

VIII asrning ikkinchi yarmidan yunonlar Qora dengiz bo'ylariga kira boshladilar. Dastlab janubiy sohilga yetib bordilar. Bu yerda ilk koloniya — Sinopa (temir rudalari yaqinida) barpo etildi. U esa o'z navbatida Trapezunt (Trabzon) koloniyasini tuzdi. VII asrdan boshlab g'arbiy, keyin esa shimoliy Qora dengiz bo'ylarini o'zlashtira boshladilar. Milet (Milat) shahrining koloniyalari: Istr, Tomis, Odessa, Apolloniya (mil.avv. VII–VI asrlar). Sharqiy sohil: Olviya, Kira, Feodosiya, Pantikapey. G'arbiy sohil: Dioskuriada (Suxumi), Fasis.

Misrda fir'avn Psammetix I yunon yollanma askarlarini xizmatga olgan. Ular Dafna posyolkasini barpo etganlar. VII asr oxirida Nil deltasi hududida katta koloniya — Navkratis (12 yunon shahri tomonidan asoslangan) paydo bo'lgan.

Bu hudud bo'sh bo'lmagani uchun yunonlar ko'pincha mavjud shaharlar ichiga ko'chib joylashgan, bu jarayon yunonlar tomonidan enoykiya deb atalgan (mil.avv. VII–VI asrlar chegarasi).

Janubi-sharq yo'nalishi — Kichik Osiyo. Dastlab bu yo'nalish bo'yicha ham migratsiya bo'lgan, ammo keyinchalik to'xtadi. Sababi — mil.avv. VII asr o'rtalarida Lidiya podshohligining ekspansiyasi boshlanadi. Lidiya yunon shaharlarini o'ziga bo'ysundiradi, oxirgisi — Milet bo'lgan.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

Shundan so'ng Yunonistondan Kichik Osiyoga ko'chish imkonsiz bo'lib qoladi va yunonlar koloniyalarni boshqa yo'nalishlarda barpo etishga majbur bo'ladilar. Yunonlarning dastlabki koloniyalari — apoykiyalar Xalkidika orollarida Xalkida va Eritreya polislardan chiqqan. Bu ikki shahar o'sha davrda eng rivojlangan markazlar bo'lib, kuchli flotga ega edi. Ularning o'z xalkid alifbosi bo'lgan, keyinchalik aynan shu alifbo lotin yozuviga asos bo'lib xizmat qilgan.

VII asr oxirida ular o'rtasida mashhur Lelant urushi bo'lib o'tadi. Bu urush kolonizatsiyaning iqtisodiy sabablarini yaqqol ko'rsatib beradi.

Buyuk yunon koloniyalashtirilishining davrlashtirilishi (mil.avv. VIII asrning 2/4 qismi — VI asr oxiri)

a) Taxm. mil.avv. 775–675 yillar — agrar sabablar ustun bo'lgan davr.

b) Taxm. mil.avv. 675–500 yillar — savdo manfaatlari kuchaygan davr.

Biroq bunday bo'linish shartli. Kolonizatsiya doimo murakkab va omillar o'zaro aralashgan jarayon bo'lgan.

Aholining bir qismini ko'chirish stixiyali emas, balki tashkil etilgan holda o'tkazilgan.

1. Avvalo, polislar Delfadagi Apollon orakuliga murojaat qilgan.

2. Orakulning ruhoniylari uzoq o'lkalardan kelgan savdogarlar orqali butun O'rta dengiz bo'yicha geografik bilimlar bilan boy bo'lganlar va kolonistlarga qaysi tomonga ketishni maslahat berganlar.

3. Polis xazinasi hisobidan kemaga oziq-ovqat, asbob-uskunalar joylangan.

4. Kolonistlar o'zlaridan oykist — koloniyaning asoschisini saylaganlar.

Hudud tanlash mezonlari: yaxshi himoyalangan joy; ichimlik suv manbalari, tekisliklar, foydali qazilmalarga ega qulay sharoit; savdo uchun qulay gavan va yo'llar mavjudligi.

Yangi joyda uy-joy qurish, yerlarni o'zlashtirish, mahalliy aholi bilan munosabat o'rnatish uchun kolonistlar jipslashgan bo'lishlari shart edi. Bu esa koloniyalarning tez rivojlanishiga yordam bergan.

Keyinroq kelgan qo'shimcha kolonistlar — epoykiyalar bilan esa nizo kelib chiqishi mumkin edi: ularga yomonroq yerlar berilgan, ular o'zlarini kamsitilgan deb his qilishgan.

V.P. Yaylenko to'rt turdagi munosabatni ajratgan:

a) Mahalliy aholining yunonlar foydasiga qaramlikka tushishi.

b) Mahalliy aholining perioykiyalarga aylanishi — ya'ni alohida yashash, lekin yunonlarga soliq to'lash.

c) Mahalliy aholining bir qismini qullikka aylantirish (VI asr).

d) Ixtiyoriy mehnat kooperatsiyasi — eng keng tarqalgan shakl. Yunon polislari turmush darajasining balandligi tufayli mahalliy aholi bu yerda ishlashga intilgan. Yunonlarga esa ishchi kuchi kerak bo'lgan.

Yaylenko bu jarayonni “tinch konvergensiya” deb baholaydi, ammo E.D. Frolov bunga keskin qarshi chiqib, bu aloqalarni yunonlar tomonidan zo'ravonlik bilan o'rnatilgan aloqalar, ya'ni “imperialistik” tabi'atga ega deb hisoblagan.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G‘OYALAR

Koloniyalarni asoslagan polislar metropoliyalar deb atalgan. Metropoliya bilan koloniyalar diniy, siyosiy va ijtimoiy aloqalarni saqlagan bo‘lsa-da, masofa uzoq o‘lgani uchun ular baribir mustaqil bo‘lib ketgan.

“Asoschilar qasamyodi” (Kirenani asoslaganlar tomonidan VII asrning 30-yillari) mana shunday jarayonlarning muhim manbasi hisoblanadi. Unda kolonistlarga majburiy ko‘chish, qochganlarni jazolash, muvaffaqiyatsiz koloniyalarni 5 yildan so‘ng vatanga qabul qilish kabi qoidalar belgilangan.

Aholisi yosh bo‘lgan koloniyalar tez ko‘paygan, taxminan 50 yildan so‘ng esa yangi koloniyalar ajralib chiqqan boshlagan.

VII–VI asrlarda ko‘plab yunon koloniyalari gullab-yashnadi. Yunon savdosi xalqaro ahamiyat kasb etdi, yunon mahsulotlari arzon va keng tarqalgan bo‘lgani uchun finikiyaliklarni siqib chiqara boshladi. Koloniyalardan Yunonistonga: don, oziq-ovqat, qullar kirib keldi.

Yunon dehqonlari esa bosqichma-bosqich don yetishtirishdan voz kechib, zaytun va uzum yetishtirishga o‘tdilar. Kolonizatsiya yunon dunyosini izolyatsiyadan chiqarib, uni harakatchan, ochiq jamiyatga aylantirdi. Shahar madaniyati kengaydi. Yunon ta’siri O‘rtayer dengiz bo‘yi xalqlarining umumiy ijtimoiy-madaniy taraqqiyotiga tortib kirildi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Исроилов, М. Я. (2019). Образование и его развитие в Узбекистане. *Academy*, (5 (44)), 48-49.
2. Исроилов, М. Я. (2015). Влияние использования Интернет-ресурсов на повышение эффективности обучения истории. *Наука, техника и образование*, (5 (11)), 147-148.
3. Исроилов, М. (2024). УЧИНЧИ РЕНЕССАНС: ТАРИХИЙ ПОЙДЕВОР ВА ИСТИҚБОЛ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 4(26), 419-423.
4. Валиев, Ю. Я., Исроилов, М. А., Бобоев, Х. Э., Сафиев, Х., Бахретдинов, Р. М., & Сафиев, А. Х. (2013). Исследование процесса извлечения водорастворимых солей из отработанных катодных и бортовых блоков электролизёров производства алюминия. *Изв. АН РТ. Отд. физ-мат., хим., геол. и техн.*, (2013), 101-105.

